

ORTA ASYA ÜLKELERİ ORTA ASYA ÜLKELERİNİN GÜVENLİK ALANINDA İŞBİRLİĞİ ÇABALARI NİN

AMERİKA'NIN KIRGIZİSTAN'A YÖNELİK DİŞ POLİTİKASI

Aygerim Akılbekova

(Uluslararası İlişkiler 4.sınıf)

Giriş

SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsız Orta Asya devletlerinin ortaya çıkışı, bölgesel jeostratejik ortamı dönüştürmüştür. Orta Asya bölgesi, 4 milyon kilometrekareden fazla bir alanı kapsamakta ve 55 milyondan fazla nüfusa sahiptir. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra, eski birlik cumhuriyetleri, ekonominin ve sosyal alanın yeniden yapılandırılması, siyasi ve hükümet yönetim sisteminin kurulması ve çeşitli düzeylerde güvenlik sistemlerinin oluşturulması gibi daha önce kendi başlarına çözemeyecekleri yeni zorluklarla karşılaşmışlardır. Bu süreçler, bağımsızlıklarını kazanma aşamasında güvenliğin sağlanması alanında ciddi tehditler ve zorluklarla karşılaşan Orta Asya cumhuriyetlerini etkilemiştir. Her egemen devletin varlığını sürdürebilmesi, güvenliğinin sağlanması ve çıkarlarının korunması gerekliliğine bağlıdır. Güvenlik, ulusal tarihte sadece halkın var olma ve gelişme imkanının değil, aynı zamanda topraklarının, mülkiyetinin, kültürünün, dilinin ve değerler sisteminin korunması bakımından da önemli bir unsurdur. ABD'nin Orta Asya'da ekonomik ve stratejik çıkarları bulunmaktadır. Bu nedenle Amerikalı analistler, Washington'un bu çıkarları halkın demokrasiye ulaşma arzusu ile dengelemesi gerektiğini düşünmektedir. Kırgız Cumhuriyeti, SSCB'nin dağılmasından sonra Orta Asya devletlerinin "modernleşme arayışı" sürecinde "zayıf zincir" haline gelmiştir, çünkü bu süreçte diğerlerine kıyasla çok ileri gitmiştir. Bu çalışma, Sovyet sonrası dönemde Kırgızistan'da meydana gelen siyasi dönüşümleri, Amerika'nın Kırgızistan ile ilişkilerini ve iki

ülkenin dış politikalarının zaman içinde nasıl değişip geliştiğini incelemektedir. Çalışmada Soğuk Savaş döneminden itibaren Amerika'nın uluslararası konumu, Avrasya ve özellikle Orta Asya'daki çıkarları Kırgız Cumhuriyeti'ne odaklanılarak değerlendirilecektir. Ayrıca Kırgız tarafında devrim ve iktidar değişikliği vakaları, Amerika'nın bu süreçlerdeki rolü ve sonuçları ele alınacaktır.

1. Soğuk Savaş Dönemi Amerikan Dış Politikası

Soğuk Savaş döneminde, kırk yıl boyunca dünya, iki ana siyasi ve sosyo-ekonomik blok arasında bölünmüştür. Kapitalizmi temsil eden Amerika Birleşik Devletleri ile komünizmi temsil eden Sovyetler Birliği arasındaki çatışma, uluslararası sistemdeki temel dramayı oluşturmuştur. Bu dönemde her iki süper güç de diğerlerinden daha güçlü ordulara ve cephaneliklere sahipti. İki süper güç, iç yapı olarak kökten farklıydı. Amerika Birleşik Devletleri demokratik bir siyasi sistem ve piyasa ekonomisine sahipken, Sovyetler Birliği totaliter bir siyasi sistem ve komuta ekonomisine sahipti.

Her iki ülke de kendi sisteminin üstün olduğuna inandığından, bu siyasi ve sosyo-ekonomik sistemlerin diğer ülkelerde de yayılmasını aktif olarak teşvik etmiş ve diğerinin sisteminin genişlemesine karşı direnmiştir. Bu ideolojik ayrım, aralarındaki rekabeti körüklemiştir. Başka bir deyişle Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri, sadece uluslararası sistemdeki en büyük iki güç oldukları için değil, aynı zamanda siyasi, sosyal ve ekonomik yaşamın nasıl düzenlenmesi gerektiği konusunda zıt görüşlere sahip oldukları için rakiptiler (Goldgeier & McFaul, 2003: 1).

Hiç kimse İkinci Dünya Savaşı sonrası yapılan anlaşmayı

adaletin zaferi olarak görmemiştir. Bu anlaşma, Almanya, Avusturya ve Kore gibi egemen ulusları keyfi bir şekilde bölmüştü. Bunuyapmalarının nedeni doğru olduğuna inanmaları değildi; ABD ve Sovyetler Birliği'nin işgal güçlerinin hangi sırayla çekileceği konusunda anlaşamamalarıydı. 1919'da bağımsızlıkları tanınan birçok ülke - ve Polonya örneğinde olduğu gibi, Büyük Britanya'nın bağımsızlığını korumak için 1939'da savaşa girdiği ülkeler - Sovyet nüfuz alanına dahil edilmekten kurtulamadı. Buna karşılık Batı Avrupa, Akdeniz ve Pasifik'te bir Amerikan etki alanı yaratıldı; bu alan, içindeki ulusların büyük ölçüde gönüllü olarak ABD'ye bağlandıkları önemli bir olgu olsa da ulusal bağımsızlıktan bir miktar fedakarlık yapılmasını gerektiriyordu.

Sonuç olarak modern tarihin ilk gerçek güç kutuplaşması ortaya çıktı. Eski çağlarda dünya, Thucydides'in Atina ve Sparta arasındaki rekabeti anlattığı gibi iki kutuplu sistemlerle sınırlı bir deneyime sahipti. Soğuk Savaş döneminin devlet adamları da okul yıllarında öğrendikleri Roma ve Kartaca arasındaki husumeti unutamamışlardı. Ancak bunlar küresel değil, bölgesel çatışmalardı. 1945'e kadar dünya, birbirine rakip iki etki alanına veya bunları kontrol eden süper güçlere bölünmüş bir yapıya sahip değildi (Lynn-Jones & Miller, 1993: 8).

1947'den sonra komünizm karşıtlığı Amerikan dış politikasının temel ilkesi haline geldi. Vietnam Savaşının yürütülmesi konusunda önemli görüş ayrılıkları olmasına rağmen, ABD'nin 1940'ların sonundan 1980'lerin sonuna kadar izlediği çevreleme stratejisine ciddi bir muhalefet olmadı. Bu dönemde ABD, tarihte eşi benzeri olmayan küresel bir süper güç haline geldi. Dünya genelinde 200'den fazla askeri üs kurdu ve hem Avrupa'yı hem de Asya'yı savunmak için denizasırlı ülkelere yüz binlerce asker gönderdi. Aynı zamanda, Sovyetler Birliği ile Üçüncü Dünya'nın kalpleri ve zihinlerini kazanma konusunda gizli bir savaşa girişti ve bu süreçte büyük meblağlar harcadı. Savunma ve istihbarat teşkilatları muazzam bir şekilde genişledi ve ABD dış politikasının oluşturulmasında olduğu kadar yürütülmesinde de önemli rol oynadı (Ambrose ve Brinkley 1997; Andrew 1995).

Soğuk Savaş, ABD ve Sovyetler Birliği arasında yüksek gerilim ve yumuşama dönemleriyle sonuçlanan çeşitli aşamalardan oluşmuştur. Ayrıca Avrupa'da, Demir Perdenin her iki tarafında da kısa ve orta menzilli nükleer silahların yerleştirilmesine yol açan yeniden tırmanan bir gerilim yaşanmıştır. ABD, Soğuk Savaşın sona ermesine neden olan önemli olaylardan Berlin Duvarının Kasım 1989'da yıkılması, Doğu Avrupa'daki

“kadife devrimler” ve 1990-1991'de Sovyet sisteminin çöküşü gibi olayların hiçbirine doğrudan dahil olmadı. Soğuk Savaşın sona ermesi, “halk gücünün” yeni keşfedilen önemini gösteriyordu. Gerçekten de ABD ve devasa, pahalı istihbarat teşkilatları, komünizmin ani çöküşünü öngörememişti. Soğuk Savaş sonrasında Sovyet tehdidinden arınmış yeni dünyayı inceleyen Washington daha çok şaşkın bir haldeydi (Beschloss ve Talbott, 1993).

Kırk yıl boyunca dünya, Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği arasında kapitalizm ve komünizm arasındaki çatışma bağlamında ikiye bölünmüştü. İki süper güç, farklı siyasi ve ekonomik sistemlere sahipti ve kendi sistemlerini diğer ülkelere yayma çabası içindeydiler. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yapılan anlaşmalar, dünya üzerindeki etki alanlarını belirlemekte zorlanırken, Soğuk Savaş dönemi boyunca küresel bir kutuplaşma ortaya çıktı. ABD'nin komünizme karşı çevreleme politikası izlemesi, Soğuk Savaşı belirledi ve Sovyetler Birliği'nin çöküşüne kadar devam etti. Soğuk Savaşın sona ermesi, “halk gücünün” önemini gösterdi ve ABD'nin dünya üzerindeki liderliğini yeniden şekillendirdi.

2. Soğuk Savaş Sonrasında Yumuşak Güç Kullanımı

Soğuk Savaşın sona ermesi, uluslararası ilişkilerde, ekonomi ve “yumuşak gücün” devletler arasındaki etkileşimlerin belirleyici bir aracı olarak askeri gücün yerini aldığı uzun vadeli bir eğilimle aynı döneme denk gelmiştir. Ekonomik küreselleşmenin etkisi altında devletler ve toplumlar arasındaki artan karşılıklı bağımlılık, askeri gücün giderek daha az etkili hale gelmesine neden olmuştur. Küreselleşme, özellikle ekonomik alan başta olmak üzere birçok politika alanında ulus-devletin politika oluşturma kapasitesini zayıflatırken, Üçüncü Dünyadaki birçok hükümet bu duruma bölgesel örgütler kurarak veya bu örgütlere katılarak yanıt vermiştir. Bu “yeni bölgeselcilik”, 1950'lerin ve 1960'ların eski bölgeselciliklerinden farklı olarak kayıt dışılığı, “yumuşak” hukuku, “sığ” kurumsallaşması ve uluslar üstü entegrasyondan kaçınmasıyla belirginleşmiştir. Giderek kurumlar ve normlar tarafından yönetilen bir dünyada “yumuşak güç”, diğer aktörlerin davranışlarını etkileme yeteneklerini ve taklit edilmeye değer buldukları değerler aracılığıyla devletleri kurumsal arenalar içinde ve dışında etkileme becerisini ifade etmiştir. (Ruland, Hanf & Manske, 2006).

Günümüzde dünya siyasetindeki değişimlere uygun bir yanıt vermek, askeri güç dengesine ilişkin geleneksel endişeleri tamamen terk etmekten ziyade, bu endişelerin sınırlarını kabul etmek ve karşılıklı bağımlılık anlayışlarıyla desteklemekle mümkündür. Geleneksel bakış açısına göre devletler dünya

siyasetindeki en önemli aktörlerdir ve sadece birkaç büyük devlet gerçekten önemlidir. Ancak günümüzde diğer aktörlerin de giderek daha önemli hale geldiği görülmektedir. Askeri güçleri olmasa da ulus ötesi şirketler muazzam ekonomik kaynaklara sahiptir.

Dünya siyasetinde değişen aktörler, değişen hedefleri de beraberinde getirmektedir. Geleneksel görüşe göre devletler hayatta kalmalarını sağlamak için askeri güvenliğe öncelik verirler. Ancak günümüzde devletler güvenliğin yeni boyutlarını da göz önünde bulundurmaya zorundadır. Askeri güç, kendi kendine yardım etme sisteminde nihai güç biçimi olmaya devam ederken, modern büyük güçler için güç kullanımı, önceki yüzyıllarda olduğundan daha maliyetli hale gelmiştir. İletişim, örgütsel ve kurumsal beceriler ve karşılıklı bağımlılığın manipülasyonu gibi diğer araçlar önem kazanmıştır.

Karşılıklı bağımlılık, her zaman uyum anlamına gelmez. Bir devlet diğerinden daha az ya da daha fazla kırılgan olduğunda, konular arasında bağlantılar kurmak ve bunlara direnmek, güç oyununun sanatı haline gelir. Siyasi liderler, bu tür bağlantıları engellemek veya teşvik etmek için uluslararası kurumları kullanırlar. Geleneksel dünya siyaseti açıklamaları, genellikle devletlerin dengeleme stratejilerinin bir sonucu olarak uluslararası bir sistemden bahseder. İki kutupluluk ve çok kutupluluk faydalı terimler olsa da, bugün dünya siyasetinin farklı alanları, farklı güç dağılımlarına, yani farklı güç yapılarına sahiptir. Askeri gücün, özellikle nükleer gücün dağılımı büyük ölçüde iki kutuplu olmaya devam etmektedir. Ancak Avrupa Birliği'nin bir birim olarak hareket ettiği ticarette güç çok kutupludur. Okyanus kaynakları, para, uzay, denizcilik ve havayollarının her biri biraz farklı güç dağılımlarına sahiptir. Devletlerin gücü de devlet dışı aktörlerin farklı alanlardaki önemi gibi değişiklik gösterir.

Geleneksel güç araçları dünya siyasetinin yeni ikilemleriyle başa çıkmak için nadiren yeterli olmaktadır. Etkili iletişim ve çok taraflı kurumlar geliştirme ve kullanma kapasitesi gibi yeni güç kaynakları daha uygun olabilir. Dahası kendi iç uyuşturucu, sağlık veya ekolojik sorunlarını tam olarak yönetemeyen küçük, zayıf devletlerin işbirliğine sıklıkla ihtiyaç duyulacaktır (Nye, 1990). Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra ülkelerin yumuşak güce daha fazla önem vermeye başladıkları sonucuna varabiliriz. Ülkeler, birbirleriyle ilişkiler kurmadıkça, örgütler kurmak ve daha fazla ülkeyi sert güçle değil barışçıl yöntemlerle yanlarına çekmek için çaba göstermektedirler.

3. Avrasya'nın ABD Açısından Önemi

Amerika için en önemli jeopolitik ödül Avrasya'dır. Beş yüz yıl boyunca dünya meselelerinde baskın olan Avrasya devletleri ve ulusları, bölgesel hakimiyet için mücadele etmiş ve küresel güç elde etmeye çalışmışlardır. Günümüzde ise Avrasya'da hakimiyet kuran devletler Avrasyalı değildir ve

Amerika'nın küresel üstünlüğü, Avrasya kıtasındaki hakimiyetini ne kadar süre ve ne kadar etkili bir şekilde sürdürebileceğine bağlıdır.

Bu bağlamda, Amerika'nın Avrasya'yı nasıl yönettiği kritik bir öneme sahiptir. Avrasya, dünyanın en büyük kıtasıdır ve jeopolitik olarak merkezi bir konuma sahiptir. Avrasya'ya hakim olan bir devlet, dünyanın en gelişmiş ve ekonomik açıdan en verimli üç bölgesinden ikisini kontrol edecektir. Haritaya bakıldığında Avrasya'nın kontrolünün neredeyse otomatik olarak Afrika'nın da kontrolünü sağlayacağı ve Batı Yarımküre ile Okyanusya'yı dünyanın merkezi kıtasının jeopolitik periferisine dönüştüreceği görülmektedir.

Dünya nüfusunun yaklaşık %75'i Avrasya'da yaşamaktadır ve dünyanın fiziksel zenginliğinin büyük bir kısmı da burada bulunmaktadır. Avrasya, dünya GSMH'sinin yaklaşık %60'ını ve bilinen enerji rezervlerinin yaklaşık dörtte üçünü barındırmaktadır. Ayrıca Avrasya, dünyanın en siyasi açıdan aktif ve dinamik devletlerine ev sahipliği yapmaktadır. ABD'den sonra en büyük altı ekonomi ve en fazla silah harcaması yapan altı ülke Avrasya'dadır. Yasal nükleer güçlerin biri hariç hepsi ve yasadışı nükleer güçlerin de biri hariç hepsi Avrasya'dadır. Bölgesel hegemonya ve küresel nüfuz için yarışan ve en yüksek nüfusa sahip iki ülke de Avrasya'dadır. Amerika'nın hakimiyetine yönelik tüm potansiyel siyasi ve/veya ekonomik tehditler Avrasya'dan kaynaklanmaktadır. Avrasya'nın kolektif gücü, Amerikan gücünden çok daha üstündür. Ancak Avrasya'nın siyasi olarak birleşemeyecek kadar büyük olması Amerika için bir avantajdır.

Dolayısıyla Avrasya, üzerinde küresel hakimiyet mücadelesinin sürdüğü bir satranç tahtasıdır. Jeostrateji - jeopolitik çıkarların stratejik yönetimi - satranca benzetilebilse de oval şekilli Avrasya satranç tahtasında iki değil, her biri farklı güç derecelerine sahip birçok oyuncu bulunmaktadır. Önde gelen oyuncular satranç tahtasının batı, doğu, orta ve güney kısımlarında yer almaktadır. Hem batı hem de doğu taraflarında, nispeten aşırı nüfuslu alanlarda birkaç güçlü devleti barındıran yoğun nüfuslu bölgeler bulunmaktadır (Bjezinskiy, 1998).

Amerika için en büyük jeopolitik ödül Avrasya'dır çünkü bu kıta, dünya meselelerinde uzun süredir baskın olmuş ve küresel güç elde etmeye çalışmıştır. Avrasya'nın kontrolü, dünyanın en gelişmiş ve ekonomik açıdan verimli bölgelerinden ikisini ele geçirmek anlamına gelir. Avrasya'nın jeopolitik önemi, dünya nüfusunun çoğunluğunu barındırması, ekonomik zenginliklerin büyük bir kısmına ev sahipliği yapması ve bölgedeki siyasi dinamizmden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, Amerika'nın küresel üstünlüğü, Avrasya'daki hakimiyetine bağlıdır ve bu kıta üzerindeki güç mücadelesi dünya siyasetinin merkezinde yer alır.

4. Orta Asya'nın Coğrafi Konumu ve Stratejik Önemi

Orta Asya bölgesi Türkmenistan, Kazakistan, Tacikistan, Özbekistan ve Kırgızistan devletlerini ifade etmektedir. Bu bölge, Asya'nın merkezindeki konumu nedeniyle stratejik bir öneme sahiptir ve bu nedenle Rusya, İran, Hindistan ve Çin gibi kıtanın

en önemli siyasi ve kültürel sistemlerinin kesiştiği bir “sınır bölgesi” olarak kabul edilebilir. Bu bölgenin kontrolü, bahsedilen sistemler arasında en rasyonel ve en kısa kara yollarını kontrol etme fırsatı sunar ve dolayısıyla kilit jeopolitik, ekonomik ve askeri avantajlar sağlar (Dunayev, 2018).

Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından, Orta Asya’nın ekonomisi ve yaşam standartları büyük ölçüde gerilemiştir. Bağımsızlık, bölgedeki sıradan insanlar için maddi kazanç sağlamamıştır. Orta Asya cumhuriyetlerinde petrol, doğal gaz ve kömür gibi doğal kaynaklar refahın anahtarı olarak görülürken, az gelişmiş ekonomiler büyüme ve kalkınmanın önündeki temel engeller olmaya devam etmektedir. Orta Asya, dünyanın en büyük altın madenlerine sahiptir. Ayrıca, bakır ve diğer demir dışı metallerin büyük rezervlerine ve dünyanın en büyük petrol ve gaz rezervlerinden bazılarını sahiptir. Petrol, doğal gaz ve altın açısından zengin olmasının yanı sıra, Orta Asya stratejik öneme sahip doğal kaynaklar, özellikle nükleer silah üretiminde hayati olan uranyum bakımından da zengindir. Bu nedenlerle Orta Asya hem jeopolitik hem de jeoekonomik açıdan önemli bir bölgedir (Samanchina, 2004).

Küçük nüfusları ve coğrafi uzaklıkları gibi yapısal faktörler, Orta Asya yönetimlerinin zayıflıklarının temel kaynaklarını oluşturmaktadır. Bu hükümetlerin başarısızlıkları, büyük ölçüde 1991 yılında Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını kazanmalarından bu yana izledikleri siyasi ve ekonomik kalkınma yollarından kaynaklanmaktadır. Orta Asya’daki hükümetler, ağırlıklı olarak otoriter olup eski Komünist Parti yetkilileri tarafından yönetilmektedir. Her bir Orta Asya devletindeki yönetici elitler, siyasi muhalifleri, ifade özgürlüğünü ve medyayı baskı altına alarak ve devlet ekonomilerinden elde ettikleri gelirleri kişisel çıkarları veya iktidarlarını sürdüren aygıtları finanse etmek için kullanarak, iktidarı kademeli olarak kendi ellerinde toplamışlardır. Sonuç olarak siyasi kurumlar genellikle çok zayıf, yolsuzluk ve “rant kollama” yaygın ve ekonomi yönetimi zayıftır. Vatandaşların barışçıl değişimi sağlama kabiliyeti çok sınırlıdır ve ekonomik faydalar genellikle aşağıya doğru akmaz. Özetle Orta Asya hükümetleri halklarının ihtiyaçlarını karşılamada başarısız olmuş ve huzursuzluk tohumları ekmışlerdir (Boyer, 2006). Orta Asya, ABD’nin küresel stratejisinin önemli bir parçasıdır, ancak tek parçası değildir. Aynı zamanda ABD’nin Avrasya jeopolitiği için Avrasya üzerinde kontrol kurması hayati öneme sahiptir. Dolayısıyla Orta Asya’nın Washington için rolü ve önemi daha da artacaktır. ABD, yeni uluslararası ilişkiler sisteminin oluşumunda sadece hegemonyasını sürdürmekle kalmaz, aynı zamanda dünyanın ekonomik ve stratejik olarak önemli bölgelerinde konumunu güçlendirmeye çalışır. ABD’nin stratejik hedeflerinden biri,

Atlantik ve Pasifik okyanuslarını birbirine bağlayan eski İpek Yolu bölgesinde güçlenmek ve Avrasya’nın ana iletişim ağları üzerinde kontrol sağlamaktır. BM’nin her eylemi, barış ve güvenliği savunma yönünde olmalıdır.

Çatışmaları durdurmak ve Amerikancılığı, NATO merkeziliğini ve Rusya’nın eski Sovyet ülkelerindeki imparatorluk niyetlerini engellemek önemlidir. Rusya, iddiasını inkar etmemekte ve eski Sovyetler Birliği bölgesindeki itibarını geri kazanmaya çalışmakta ve yeni bağımsız ülkelerin gelişimini engellemeye çalışmaktadır. Rusya bunu etnik ve dini çatışmaları körükleme gibi tarihsel olarak geleneksel yöntemlerle gerçekleştirmeye çalışmaktadır (TVzvezda, 2017). ABD’nin dış politikasının temel araçlarından biri, insan hakları ve demokrasiyi teşvik etme bahanesiyle bölgelere baskı uygulamaktır. ABD’li araştırmacılar arasında bu konunun açıklanmasında bir farklılık vardır ve bu, ABD’nin yeni bağımsız ülkelere yardım etme nedenine dayanmaktadır. Z. Brzezinski, “ABD, Rusya’nın yeniden güçlü bir devlet olmasını önlemek için yeni bağımsız ülkelere yardım ediyor” diye yazmıştır (Jil’tsov, & Zonn, 2009).

Belirtmek gerekir ki, 1991’den sonra ABD’nin Orta Asya’daki dış politikası birkaç kez doktrin değişikliği yaşamıştır. Bill Clinton yönetimi sırasında “Talbot Doktrini” olarak adlandırılan bir doktrin ilan edilmişti. Bu doktrinin özü, Amerika’nın Orta Asya bölgesinde kalıcı olarak bulunmayacağı, ancak diğer devletlerin olmasına da engel olmayacağı şeklindeydi. Bölgenin doğal kaynaklarını kullanılırken bölge devletlerinin ekonomik ve demokratik kalkınma yoluyla istikrara kavuşması gerekiyordu. Demokrasi ve piyasa ekonomisi unsurlarının bir devletin siyasi yaşamına ve ulusal ekonomisinin yapısına dahil edilmesi, bu amaca ulaşmak için temel görevler olarak belirlenmişti (Kukeyeva, 2006).

Orta Asya Türkmenistan, Kazakistan, Tacikistan, Özbekistan ve Kırgızistan’dan oluşan ve jeopolitik olarak stratejik bir öneme sahip bir bölgedir. Bu bölge, doğal kaynaklar açısından zengin olup, Rusya, Çin ve ABD gibi büyük güçlerin ilgisini çekmektedir. Ancak Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya ülkeleri, ekonomik ve siyasi zorluklarla karşı karşıya kalmış ve otoriter yönetimler tarafından yönetilmiştir.

5. ABD’nin Orta Asya Politikasının Çeşitli Aşamaları

Washington’ın Orta Asya politikası birkaç aşamaya ayrılabilir. İlk aşama (1991-1996), birkaç faktör tarafından şekillendirilmiştir. Birincisi, ABD gayri resmi olarak Rusya’nın bölgedeki jeopolitik sorumluluğunu kabul etmiştir; ikincisi, Washington, Kazakistan’daki Sovyet nükleer potansiyelinin geleceği konusunda daha fazla endişe duymuştur; üçüncüsü, İran’ın yakın bir komşu olması nedeniyle Amerika, İslamcılığın potansiyel gücünden endişe

etmiştir.

İkinci aşamada (1996-2001), Amerikan stratejisi yeni öncelikler kazanmıştır: Hazar Denizi'nin hidrokarbon rezervleri ve daha sonra Bakü-Tiflis-Ceyhan olarak bilinen, Rusya ve İran'ı baypas eden boru hattı. 1997'de Orta Asya ve Hazar, "ABD'nin hayati çıkarları" bölgesi olarak ilan edilmiş ve ABD'nin sorumluluk alanına dahil edilmiştir. ABD, bölgede tekelsel bir stratejik hakimiyet arayışında olmadığını belirtmiş, ancak diğer büyük güçlerin böyle bir hakimiyet arayışına girmesine izin vermeyeceğini de vurgulamıştır. Bu aşamada Washington, Rusya'nın çıkarlarını dikkate alma konusunda daha az endişe duymuştur. ABD, Hazar enerji rezervlerini Rusya ve İran'ı baypas ederek taşımak için kilit jeopolitik projesi olan BTC boru hattını aktif olarak desteklemiştir. 20. yüzyılın sonuna gelindiğinde Amerika, Afganistan'daki Taliban'ın Orta Asya ülkelerine yönelik tehdidi konusunda giderek artan bir endişe duymaya başlamıştır.

11 Eylül saldırıları üçüncü aşamayı (2001-2005) başlatmıştır. ABD, militan İslami radikallerin temsil ettiği uluslararası terörizme karşı geniş çaplı bir mücadeleye girişmiş; Afganistan'da askeri bir operasyon başlatmış ve terörle mücadele kampanyasını yürütmek için bazı Orta Asya cumhuriyetlerinde askeri üsler kurmuştur.

Aslında, ABD'nin yeni Orta Asya stratejisi, yaklaşık olarak aynı zamanda formüle edilen Ulusal Güvenlik Stratejisinin bir parçası haline gelmiştir. ABD, bölgenin terörle mücadele ve enerji güvenliği açısından bölünmez olduğunu keşfetmiştir. Bu aşamada ABD, stratejik amaçlarla Rusya ve Hindistan'a yakınlaşmayı, Çin ile daha tutarlı ilişkiler kurmayı, OPEC'e alternatif olarak Avrasya hidrokarbon rezervlerini (Sibirya, Hazar ve Orta Asya) kullanmayı, NATO'yu doğuya doğru genişletmeyi ve Amerika'nın Batı Avrupalı müttefikleriyle ilişkilerinin doğasını değiştirmeyi içeren bir Avrasya stratejisi formüle etmeye çalışmıştır. Bu strateji kaçınılmaz olarak Orta Asya'yı da etkilemiştir (Laumulin, 2007).

Amerika'nın bu bölgedeki etkisi son yıllarda artmış olmasına rağmen, hala oldukça sınırlıdır. ABD'nin etkisini sınırlayan dört ana faktör vardır: jeopolitik, rejim özellikleri, tarih ve kültür ile yapısal sorunlar. Orta Asya devletleri ve komşuları büyük ölçüde otoriter rejimlerdir. Bu nedenle, demokrasi, insan hakları ve diğer Batılı kaygılar bu bölgede ön planda değildir. Bölgesel güçler (Rusya, Çin ve İran) daha zayıf komşuları üzerindeki etkilerinin azalmasından endişe duymaktadır. Amerikan dış politikasının Orta Asya'daki nihai hedefi, Rusya'nın güney kanadında istikrarlı devletler yaratmaktır. Amerikan bakış açısına göre istikrar, sadece çatışmanın yokluğu değildir. Aynı zamanda, küreselleşmiş dünyaya entegre olabilecek barışçıl ve müreffeh devletler olma anlamına gelmektedir. Amerikalı politika yapımcılar, bunun ancak Orta Asya devletlerinin temsili hükümet

biçimlerini ve serbest piyasa ekonomisini benimsemeleri, hukukun üstünlüğüne saygı göstermeleri, insan haklarını korumaları ve basın, din ve diğer kişisel özgürlüklere izin vermeleri halinde mümkün olacağına inanmaktadır (Oliker, & Szayna, 2003).

6. ABD'nin Kırgızistan'a İlgisi ve Etkisi

Kırgızistan, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan küçük ve yoksul bir Orta Asya ülkesidir. Dağlık bir bölgede yer alan Kırgızistan, büyük ve zengin bir ülke olmamakla birlikte, Afganistan ve Çin'e yakın coğrafi konumu nedeniyle ABD için önemli bir endişe kaynağı olmuştur. 11 Eylül saldırılarının ardından ABD, Afganistan'da yürüttüğü askeri operasyonlara destek olabilecek stratejik yerlere ihtiyaç duydu. Ancak geçen yıllar içinde ABD'nin Kırgızistan ile ilişkileri, Afganistan'daki terörle mücadele operasyonlarının önüne geçti. Askeri ve güvenlik işbirliği, Kırgızistan'ın 2001 yılında Manas havaalanında bir ABD hava üssüne ev sahipliği yapmasıyla bağlantılı olarak birçok yardım planı içerdi. 2014 yılında ABD'nin Afganistan'daki asker sayısının önemli ölçüde azalması ve Manas hava üssü anlaşmasının sona ermesiyle birlikte, ABD-Kırgızistan ilişkilerinde daha fazla değişim beklenmeye başlandı (Marat, 2013b: 3).

Kırgızistan, Aralık 1991'de Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından bağımsız bir devlet olarak ortaya çıktığında ardıl devletler arasında en küçük ve en yoksul olanıydı. Post-komünist ülkeler arasında Kırgızistan'ın coğrafi zorlukları - Avrasya'nın merkezinde yer alması, en yakın limandan iki bin mil uzakta bulunması ve dağlık bir yapıya sahip olması - sadece Afganistan ile uzun bir sınırı paylaşan güney komşusu Tacikistan'ın zorluklarından daha azdı. Yüksek dağlar, yetersiz karayolu ve demiryolu ağı ve karmaşık bir şekilde çizilmiş uluslararası sınırlar Kırgızistan'ın hem iç hem de dış ticaretini ve iletişimini zorlaştırmaktaydı. Kırgızistan'ın en değerli doğal kaynağı, tartışmasız dağlarından Özbekistan ve Kazakistan'ın vadilerine ve bozkırlarına doğru akan suyudur. Canlı bir iç pazar geliştiremeyecek ya da bölgede bir ticaret merkezi olamayacak kadar küçük ve coğrafi olarak dezavantajlı olan Kırgızistan, az miktarda altın ve diğer madenlerden fazlasını ihraç edemeyecek kadar da fakirdi ve bu nedenle komünizmden geçiş sürecini sürdürebilmek için büyük ölçüde dış yardıma ihtiyaç duyuyordu (Huskey, 2008).

ABD, Kırgızistan'ın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü geliştirmesine, demokratik katılımı ve sivil toplumu güçlendirmesine, ekonomik reform ve kalkınmayı desteklemesine, insan haklarını güçlendirmesine, silahların yayılmasını önlemesine ve sınır aşan terörizm ile insan ve uyuşturucu kaçakçılığıyla daha etkili mücadele etmesine yardımcı olmayı hedeflemiştir. Bu çıkarlar doğrultusunda ABD, petrol zengini Kazakistan'a özel stratejik ilgi

gösterirken, Kırgızistan'a nispeten daha az odaklanmıştır. Kırgızistan'ın ABD için önemi, 11 Eylül 2001'deki terör saldırılarının ardından artmıştır. Kırgızistan, başkent Bişkek yakınlarındaki Manas uluslararası havaalanında bir ABD hava üssü kurmayı teklif etmiş ve üs Aralık 2001'de açılmıştır. ABD ordusu, burada havadan yakıt ikmali, hava ikmali ve hava indirme, tıbbi tahliye ve Afganistan'a giren ve çıkan ABD ve koalisyon personeli ve kargosu için destek sağlamak amacıyla hava sahasını onarmış ve geliştirmiştir. 2010 yılında Manas Transit Merkezi, yaklaşık 1.100 ABD, İspanyol ve Fransız askerine ve bir KC-135 yakıt ikmal tankeri filosuna ev sahipliği yapmıştır (Nichol, 2010).

Kırgızistan, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan küçük ve yoksul bir Orta Asya ülkesidir. Dağlık coğrafyası ve Afganistan ile Çin'e yakınlığı nedeniyle stratejik öneme sahiptir. 11 Eylül saldırılarının ardından ABD, Kırgızistan'da Manas havaalanında bir askeri üs kurarak Afganistan'daki operasyonlarını desteklemiş, ancak 2014'te bu üs kapatılmıştır.

7. Kırgızistan'ın Dış Politikasının Gelişimi, 1991-2000

Kırgızistan'ın bağımsızlığının ilk yıllarında dış politikası da iç siyasi gelişmeleri gibi büyük ölçüde Rusya'ninkine paralellik göstermiştir. 1994 yılına kadar Kırgızistan ve diğer bazı eski komünist devletler, Batının diplomatik ve ekonomik etkisine tamamen entegre olmaktan ziyade, rekabet halindeki güç bloklarına mesafeli duran Avrasya ülkeleri olarak kendilerini tanımlamışlardır.

"Asya'nın İsviçre'si" imajı dışında dünya pazarına sunacak fazla bir şeyi olmayan Kırgızistan'ın Cumhurbaşkanı Akaev, 1990'ların başında ülkesini, SSCB sonrası dönemde Batılılaşmaya genellikle karşı olan bir bölgede siyasi ve ekonomik liberalizmin bir modeli olarak lanse etmiştir. Bu nedenle Kırgızistan, açık ve rekabetçi bir toplumun gelişmesini desteklemek amacıyla büyük krediler ve hibeler sağlayan Batılı hükümetler ve sivil toplum kuruluşlarının ilgisini çekmiştir. Ancak 1990'ların sonlarına gelindiğinde, Kırgızistan'ın Batı ile olan bu başlangıçtaki yakın ilişkisi, Batılı destekçilerin dayattığı siyasi ve ekonomik koşulların daha ölçülü bir değerlendirmesine dönüşmüştür. Bu değişim, artan borç yükünün tanınmasının yanı sıra, hem ülke içinde hem de bölgede çoğulcu siyasetin getirdiği maliyetlere dair bir hayal kırıklığını yansıtıyordu.

Başkan Akaev'in açık toplum söylemi, uygulamalarıyla tutarlı değildi. 1994'teki "altın skandalı" sırasında parlamentonun başkanı onu sorumlu tutmaya çalıştığında, Akaev parlamentoyu feshederek ve süper başkanlık sistemi inşa ederek karşılık verdi. 1995'te cumhurbaşkanı ve müttefiklerini eleştiren iki gazeteci iftira suçlamasıyla hapse atıldı. Bu olaylar Akaev'i, Batılı liderlerin otoriter eğilimlerine karşı artan eleştirileri ile komşu hükümetlerin

Batılılaşma yolundan vazgeçmesi yönündeki baskıları arasında sıkışmış bir duruma soktu. Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov, Kırgızistan'ı Batı parasına olan bağımlılığı konusunda uyardı ve bir noktada IMF'nin Akaev'in "babası" olduğunu ve her şeyi denetlediğini söyledi (Huskey, 2003).

Kırgızistan, başlıca uluslararası veya bölgesel aktörlerden herhangi birini yabancılaştırma riskini göze alamayacağına inanarak, 1990'ların sonlarını, bölgesel ve küresel güçlerin rekabet halindeki baskıları arasında denge kurmaya çalışarak geçirdi. Sonuç olarak 1998'de Akaev'in "İpek Yolu Diplomasisi" adı altında tüm tarafları memnun etmeye çalışan belirsiz ve iyimser bir dış politika doktrini ortaya çıktı. Bu doktrin, Kırgızistan'ın "Avrasya kıtasının tam merkezinde, çeşitli medeniyetlerin kesişme noktasında olduğu ve bu medeniyetleri içine alıp özümlediği" fikrine dayanıyordu (Akaev, 2003). ABD, Kırgızistan'ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü pekiştirmesine, mali reform ve kalkınmayı desteklemesine, insan haklarını güçlendirmesine, silahların yayılmasını önlemesine ve uluslararası terörizm ile uyuşturucu ve insan kaçakçılığıyla daha etkili bir şekilde mücadele etmesine yardımcı olma konusunda endişeliydi. Orta Asya bölgesinin genellikle elverişli, ancak zorlu sosyal ve siyasi ortamında medeniyetin ve demokratik sürecin güçlendirilmesine uzun süredir alışılmadık bir şekilde odaklanılmıştı (Nichol, 2013). Kırgızistan, 1991 yılından bu yana bölgedeki komşularının aksine demokrasi konusunda ilham verici kazanımlar elde etmiştir.

8. Kırgızistan'ın Dış Politikasının Gelişimi: 2001 11 Eylül Saldırıları

11 Eylül 2001 olaylarından önce, AB ve ABD'nin Kırgız Cumhuriyeti'ndeki varlığı uzak coğrafi konumu nedeniyle sınırlı ve kısmi olarak nitelendirilmiştir. Bu sebeple AB ve ABD Kırgızistan'da belirli ekonomik veya siyasi reformları pasif bir şekilde desteklemiştir. 11 Eylül'den sonra Washington, NATO aracılığıyla Afganistan'da yürütülen terörle mücadele operasyonu için Kırgızistan ve Orta Asya devletlerinin topraklarını lojistik merkez olarak kullanmıştır. Bu operasyon, El Kaide örgütünün faaliyetlerinin bölgesel istikrar ve güvenliğe ortak bir tehdit oluşturması nedeniyle Orta Asya ülkeleri, Çin ve Rusya tarafından desteklenmiştir (Oganesyan vd., 2013; Ermakova vd., 2014).

Ancak 1990'ların sonunda bölgedeki durumun değişmesi Talbott Doktrininin gözden geçirilmesini gerektirmiştir. 11 Eylül 2001 olayları, yeni Bush Doktrininin kabul edilmesini hızlandırmıştır. Bu doktrinin temeli, Orta Asya'nın dünya güç akımlarının çeşitlendirilmesine katkıda bulunması ve ABD'nin Basra Körfezi'ne olan küresel piyasa bağımlılığını azaltması gerektiği düşüncesiydi. Bush yönetimi sırasında, 2002 yılında iki temel belge kabul edilmiştir. Afganistan'da

Özgürlüğü Destekleme Yasası, ABD'nin bölgede demokratik ve sivil toplumun gelişimini teşvik etmeyi ve terörizmi ortadan kaldırmayı amaçladığı belgedir. Diğer belge olan "Ulusal Güvenlik Stratejisi" ise ABD'nin Hazar-Orta Asya bölgesindeki jeopolitik amaçlarını ve bu amaçları gerçekleştirme kararlılığını bir kez daha teyit etmiştir. Bu bağlamda Orta Asya ülkelerinde demokrasinin geliştirilmesi jeopolitik bir faktör olarak değerlendirilmiştir (Kukeyeva, 2006).

Eğer 11 Eylül saldırıları gerçekleşmemiş olsaydı, Kırgızistan dış politikasını Moskova'ya daha da yaklaştıracaktı, ancak ABD'nin "teröre karşı savaş" başlatması, Kırgızistan'ın stratejik konumunu ve Batı için önemini önemli ölçüde artırmıştır. Batı, artık Kırgızistan ile ilişki kurmak için yeni ve daha kritik bir sebep bulmuştu. Kırgızistan artık başarısız bir demokratikleşme deneyi değil, merkezi Afganistan'da yer alan ve Kırgızistan sınırlarından sadece iki yüz mil uzaklıkta olan terörle mücadelede bir ortağa dönüşmüştü. Bu yeni ortaklık, ABD ve müttefiklerine Kırgızistan'ın başkenti Bishkek'in eteklerinde bulunan Gansi'de üs kurma izni verirken, Kırgızistan'a Doğu ile Batı arasında bir köprü veya kavşak noktası rolünü vurgulayan bir dış politikayı sürdürme olanağı sağladı (Blank, 2007).

Kırgızistan, Rusya'nın bölgede artan Amerikan etkisinden duyduğu endişeleri azaltmak için 2003 sonbaharında Rusya'nın, Gansi'ye bir saatten az mesafedeki Kant şehri yakınlarında bir üs açmasına izin vermeyi kabul etti. Böylece iki farklı güvenlik bloğundan gelen askeri personel Kırgızistan'da konuşlandırılmıştı. Gansi'deki üs NATO'yu, Kant'ta ise Moskova merkezli Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütünü (CSTO) temsil ediyordu. Bu durum, Kırgızistan'ın dış etkiye tarihsel olarak açık olduğunu vurgulayan İpek Yolu Diplomasisinin mantıksal sonucunu oluşturmuştur (Huskey, 2008).

11 Eylül 2001 saldırılarından sonra Kırgızistan'ın Amerika Birleşik Devletleri için önemi arttı. Kırgızistan, başkent Bishkek'in dışındaki Manas Hava Üssünde ABD kuvvetlerine ev sahipliği yapma teklifinde bulundu ve hava üssü Aralık 2001'de faaliyete geçirildi. ABD ordusu, Afganistan'a giriş çıkış yapan ABD ve müttefik personeli ile yük için yakıt ikmali, taşıma ve hava indirme, tıbbi tahliye ve destek için pisti onardı ve daha sonra iyileştirdi. Kırgız hükümeti 2009'un ortalarında hava üssünü kapatma adımları attı, ancak ABD'nin daha yüksek kira ve farklı koşulları kabul etmesinin ardından Haziran 2009'da hava üssünün (Manas Transit Merkezi olarak yeniden adlandırıldı) tekrar kiraya vermeyi kabul etti. Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev ve Meclis, üs anlaşmasının 2014 yılında yenilenmeyeceğini belirtti. 2013 itibarıyla Manas Transit Merkezi, yaklaşık 1.500 ABD askeri ve personeliyle KC-135 yakıt ikmal uçakları ve C-17 taşıma uçaklarından oluşan bir donanıma sahipti.

Kırgızistan, 2010'da uygulanabilir ve özgür parlamento seçimlerini gerçekleştiren ve 2011'de Cumhurbaşkanı'nın yet-

kilerini sakin bir şekilde değiştiren tek devlet olmuştur. Kırgızistan'ın ilerlemesini engelleyen başlıca sorunlar arasında eskiyen altyapı, yolsuzluk, yüksek işsizlik oranı ve yaygın yoksulluk bulunmaktaydı. Ancak Kırgızistan güçlü bir medya ve nispeten özgür bir medya sektöründen faydalanmaktaydı (U.S. Embassy of Bishkek, 2006).

11 Eylül 2001 olaylarından önce, ABD ve AB'nin Kırgızistan'daki varlığı sınırlıydı ve belirli reformları pasif bir şekilde destekliyorlardı. 11 Eylül'den sonra ABD, Kırgızistan'daki Manas Hava Üssünü kullanarak Afganistan'daki terörle mücadele operasyonlarını destekledi, bu da bölgenin stratejik önemini artırdı. Bu süreçte Kırgızistan ABD'nin "teröre karşı savaş" stratejisinde önemli bir ortak haline geldi ve Washington ile ilişkileri güçlendi.

9. Mart 2005 Lale Devrimi Sonrasında Kırgızistan'ın Dış Politikasının Yeniden Biçimlenmesi

Orta Asya'da yer alan Kırgız Cumhuriyeti, genellikle Orta Doğu ülkeleri arasında en demokratik ve en az otokratik ülke olarak kabul edilmektedir. Ülkenin tiranlığa karşı güçlü muhalefeti, 2005 ve 2010 yıllarında yaşadığı önemli siyasi huzursuzluklarda açıkça görülmüştür. 1991'de bağımsızlığını kazanmasından bu yana Kırgızistan, sık sık demokrasinin kalesi olarak anılmıştır. Ancak son otuz yılda birkaç darbeye maruz kalmasına rağmen demokratik sisteminin meşruiyeti ve etkinliği halen tartışma konusudur. Bu siyasi ayaklanmaların kökenleri incelendiğinde, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ve Balkanlar'daki çeşitli ülkeleri etkileyen "Renkli Devrimlerde" gözlemlenen ortak bir tema ortaya çıkmaktadır. Bu devrimler, bireylerin hükümete veya mevcut politikalara karşı hoşnutsuzluklarını dile getirdikleri ulusal iradenin kamusal bir ifadesi olarak hizmet etmiştir (Urmanbetova, 2018).

2005 yılı Şubat ve Mart aylarında seçim sürecinde iktidar kaynaklı ciddi ihlallerin ortaya çıkması, ülkenin iç politikasında büyük bir gerilime işaret etmekteydi. Uluslararası toplum, özellikle Amerikan Büyükelçiliği başta olmak üzere, seçim kampanyası ve seçim gününde meydana gelen sayısız ve önceki örneklerden farklı ihlallere tepki göstermek zorunda kalmıştır. Seçim sonuçlarının geniş çapta manipüle edilmesi, Kırgızistan liderleri ile ABD arasında açık bir anlaşmazlığa yol açmıştır (Kazakpaev, 2006).

Akaev dönemindeki Kırgızistan Cumhuriyeti, Orta Asya cumhuriyetleri arasında en demokratik ülke olarak tanınmıştır. Rusçanın resmi dil olarak kabul edilmesi ve Özbek toplumuna karşı hoşgörü bir tutum, Kırgız elitinin demokrasiyi destekleyen bir duruş sergilemesine olanak tanımıştır. Tacikistan ve Özbekistan'ın aksine, Kırgızistan "İslami canlanma" sürecinin dışında kalmıştır. Sovyet sonrası dönemde, Kırgızistan sosyal ve ekonomik modernleşme için adımlar atmış, piyasa kurumlarını tanıtmış ve demokratik toplumun gelişimi için koşullar oluşturmuştur. Ancak kayırmacılık, despotizm ve yolsuzluk gibi eksiklikler devam etmiştir. Bu,

otoriter ve laik bir modeldi ve ülkede kişisel otoritenin, ordunun ve özel hizmetlerin güçlü bir rol oynadığı demokrasi- nin özgün bir biçimiydi.

“Renkli devrimlerin” nedenlerine ve özellikle Kırgızistan Cumhuriyeti’ndeki duruma baktığımızda, iç ve dış faktör- lerin analizi, bu devrimlerin önceden belirlendiği sonucuna varmamıza yol açar. Öncelikle iç faktörlerden kaynaklanan devrimci patlamaların sebebi, halkın ülke liderlerine olan güveninin azalması, gerçek bir demokrasinin eksikliği ve düşük yaşam standartlarıydı. Bağımsız Orta Asya devletleri- nin oluşumu ve küreselleşme koşullarında dünya toplumuna entegrasyonu, demokratikleşme ile ilişkilendirilmekteydi. Ancak mevcut elitlerin iktidarlarını korumak dışında bir stratejilerinin olmaması ve ülkeyi küresel siyasi sistem içine entegre etmenin zorluğu, iç ve dış faktörlerin “renkli dev- rimler” için bir zemin oluşturmalarına neden olmuştur. Do- layısıyla devletlerin dünya toplumuna entegre olma isteği, mevcut iktidara rakip yeni elitlerin ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur.

Bölgenin jeopolitik özellikleri birçok sorunu beraberinde getirmekteydi: sınırlı dünya pazarlarına sınırlı çıkışlarla ka- panık taşımacılık alanı ve özellikle dış iletişim ağının ye- tersizliği gibi. Bölgenin devletleri ekonomik bağımsızlığı hedeflerken, ekonomik ve taşımacılık alanında Rusya’ya bağımlı hale gelmiş durumdaydılar (Kukeveva, 2006).

Akayev dönemindeki Kırgızistan, Orta Asya’daki tüm re- jimler arasında özel bir konuma sahipti ve demokrasi ile insan hakları açısından en ılımlı olanıydı. Bu görüş, hem Batılı akademisyenler hem de politika yapımcılar tarafından 1990’ların sonlarına kadar paylaşılmıştı. Clinton dönemin- de, Kırgızistan Amerikan yönetimi tarafından siyasi ve eko- nomik olarak desteklendi ve bölgede demokrasinin önemli bir örneği olması hedeflendi. Devlet Başkanı Askar Akayev yönetiminde Kırgızistan siyasi ve ekonomik liberalleşme konusunda öne çıktı. Bazı Batılı gözlemciler, 1990’ların or- talarından itibaren Kırgızistan’daki olumlu gelişmeler nede- niyle onu “demokrasi adası” olarak tanımladılar.

Beş milyon nüfuslu Kırgızistan, dağlık bir ülkedir ve Rus- ya ile Çin arasında bir koridorda yer alır. Doğal kaynaklar açısından zengin değildir, ancak jeopolitiği modern dünyada doğal kaynaklardan daha önemlidir ve bu durum Kırgızis- tan’ı ABD için çekici kılmıştır. Özellikle Kırgızistan’ın coğ- rafi olarak Çin’e yakınlığı ve Rusya ile Afganistan’a olan yakınlığı, Washington için önem taşımaktaydı. Akayev rej- mine, Kırgızistan’ın 11 Eylül sonrası Bush yönetiminin böl- gesel politikalarına ve genel beklentilerine samimi bir şekil- de destek vermediği için göz yumduğu söylenebilir. Örneğin Özbekistan Afganistan’a karşı savaşında ABD’ye siyasi ve lojistik destek sağlarken, Kırgızistan Washington’un istekle- rine ya sessiz kalmış ya da yavaş hareket etmiştir. Örneğin Kırgızistan ABD’nin üslerini kullanmasına isteksiz davran- mıştır (Bingöl, 2006).

İlginç bir şekilde, 1990’lardan bu yana Kırgızistan’ın eski ve mevcut cumhurbaşkanları, ülkenin demokrasiye olan bağlılığını ve başarılarını takdir etmişlerdir. Cumhuriyetin ilk Cumhurbaşkanı Akar Akayev’e göre Kırgızistan, demok- rasi ve reformlar konusunda Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) içinde sürekli olarak lider konumunda olmuştur. An- cak demokrasiyi teşvik eden iç mekanizmaların bazen ye- tersiz kaldığı durumlar da yaşanmıştır. Bakiyev, farklı sos- yo-ekonomik grupların kamu politikalarının oluşturulması ve uygulanmasına katılımını amaçlayan “danışman demok- rasisi” kavramını öne sürmüştür. Bu çabalarına rağmen hem Akayev hem de Bakiyev, sonunda otoriter eğilimleri nede- niyle eleştirilere maruz kalmış ve ülkeden kaçmak zorunda kalmışlardır (Nikolai, 2010).

Kırgızistan’da, “demokrasi” terimi siyasi ve sosyal açılardan ele alınır. Seçimlerin yapılması ve çok sayıda siyasi partinin bulunması, ülkenin tam anlamıyla demokratik bir toplumu yaşattığı anlamına gelmez. Kırgızistan, bazı evren- sel demokratik normları benimsemiş olmasına rağmen, si- yaset teorisinin ideallerine tam olarak uymamaktadır. Sonuç olarak demokratik değerler sadece söylem düzeyinde kalır. Kırgızistan henüz demokrasi için belirgin bir ulusal kimlik geliştirememiş, kendisini küresel düzeyde istikrarlı ve tanın- mış bir demokratik devlet olarak sunamamıştır.

Başlangıçta Kırgız Cumhuriyeti’nin demokrasi anlayışı çar- pıktı ve demokrasiyi sınırsız özgürlükle eşdeğer görmesi hukuk ve düzenin çöküşüne neden oldu. Birçok Kırgız, de- mokrasiyi daha çok duygusal olarak benimsedi ve bu, sonra- dan kritik bir hata olarak ortaya çıktı. Genellikle gerçek bir demokrasi anlayışından yoksun olan ve ekonomik ve sosyal ilerlemenin yönünü belirlerken sadece liberal demokratik idealleri tekrarlayan başkanlar seçildi. Bu düşünceler, 2005 Lale Devrimi ve 2010 siyasi çalkantıları boyunca devam etti. Yaklaşık otuz yıldır, Kırgızistan duygusal bir demokrasi olarak işlemekte, kendini ayakta tutmak için kredilere, dış desteklere ve çeşitli yardım girişimlerine bel bağlamaktadır. Bu tür tutumlar, Kırgız halkının çoğunluğu arasında yaygın- dır ve ülkenin sürekli kargaşa içinde olduğu izlenimini pe- kiştirir (Yasar, 2012).

Raporlara göre, Kırgızistan çeşitli askeri iletişim ekipmanla- rı, gece görüş yeteneği ve helikopterler de dahil olmak üzere çeşitli diğer sistemleri aldı. Kırgızistan, silahlı kuvvetler için tıbbi destek, astsubay eğitimi ve Marshall Merkezinde ko- nuşlanma gibi avantajlar elde etti. Kasım 2002’de, ABD Sa- vunma Bakanı Donald Rumsfeld gibi üst düzey ziyaretlerle ordu-ordu ilişkileri artırıldı. Şubat 2002’de “Kara Şövalye” adlı birleşik askeri tatbikat gerçekleştirildi. Amerika Birleşik Devletleri birlikleri OEF’e (Operation Enduring Freedom - Sürekli Özgürlük Operasyonu) katıldı ve Kırgızistan kuv- vetleri dağ savaşı ve savaş tıbbi eğitimi aldı. 2004 boyunca, Kırgızistan ile barış gücü askerleri, Özel Kuvvetler ve hızlı müdahale birimleri arasında daha fazla ortak tatbikat yapıl-

ması planlandı. Ayrıca terörle mücadele eğitimi ve silahlı kuvvetlerin güçlendirilmesi konusunda da yardım sağlandı (Dillon, 2009).

Kırgızistan, Orta Asya'daki en demokratik ülkelerden biri olarak kabul edilmektedir ve 2005 ile 2010 yıllarında önemli siyasi huzursuzluklar yaşamıştır. 1991'de bağımsızlığını kazandıktan sonra demokrasinin kalesi olarak anılmış, ancak birkaç darbe çerçevesinde demokratik sisteminin meşruiyeti ve etkinliği tartışma konusu olmuştur. İç ve dış faktörler, halkın liderlere olan güven kaybı ve düşük yaşam standartları, Kırgızistan'da "renkli devrimler" olarak bilinen siyasi ayaklanmalara yol açmıştır. Amerika, Kırgızistan'ı finansal olarak destekleyerek bu süreçte önemli bir rol oynamış, ülkenin demokratikleşme ve ekonomik reform çabalarına katkıda bulunmuştur.

Sonuç

Orta Asya, zayıf devletlerin bulunduğu bir bölgedir ve bu zayıflık büyük ölçüde bölge hükümetlerinin adil ve etkili siyasi faydalar sağlayamamasından kaynaklanmaktadır. Yayıgın yolsuzluk, zayıf sivil toplum, yetkililerin vatandaşlara baskısı, demokratik normların ihlali, hukukun üstünlüğünün zedelenmesi, aşırı yoksulluk ve diğer devlet zayıflığı belirtileri görülmektedir.

Orta Asya'da istikrarsızlık ve radikalizmin artışı büyük ölçüde kötü yönetimden kaynaklanmaktadır. Dış güçlerin askeri gücü ve dış yardımlar bu durumu düzeltmemektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgede değişim yaratma yeteneği, jeopolitik faktörler, yerel rejimlerin doğası ve baskı gücü eksikliği nedeniyle sınırlıdır. Orta Asya'nın jeopolitik önemi, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana giderek daha belirgin hale gelmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Asya'daki ana çıkarları güvenlik, enerji ve demokrasinin teşvik edilmesi olmuştur. Orta Asya devletleri de güvenlik, istikrarın teşviki, insan haklarına saygı ve bölgedeki ekonomik ve hükümet reformlarıyla ilgilenmişlerdir. Kırgızistan Cumhuriyeti, ABD ve müttefiklerinin terörle mücadeleyi desteklemek amacıyla üsler kurmasına izin veren anlaşmalar yapmıştır. Bu anlaşmalar kapsamında, Kırgızistan ABD'nin Manas Üssünü transit geçiş amacıyla kullanmasına izin vermiştir.

ABD, ülkede istikrar ve demokrasi arzu etmektedir, ancak stratejik bir hata yapacak kadar sabırsız davranmıştır. Amerika, Orta Asya'daki siyasi çerçeveyi değiştirmek için "renkli devrimleri" (Andican olayları ve 2005'te Kırgızistan'daki "Lale Devrimi") desteklediğinde, bölgede demokratikleşmeyi teşvik etme konusunda aşırı aceleci davranmıştır. Ancak "renkli devrim" idealinin bölgeye uygun olmadığı ortaya çıkmıştır. Orta Asya liderleri siyasi değişime sert bir şekilde direnmiş ve hakimiyetlerini sürdürmek için iç siyasi mekanizmaları kullanarak başarılı olmuşlardır. Bu aceleci tutum, Orta Asya ülkelerinin Rusya ve Çin ile daha fazla işbirliği yapmasına yol açmıştır.

Özetle, Orta Asya'ya yönelik belirgin bir Amerikan dış politika hamlesi olmuştur; bu rapor bu bağlamda özellikle Kırgızistan'ı incelemiştir.

KAYNAKLAR

- Akaev, A. (2003). İpek Yolu Diplomasisi: Bir Dış Politika Doktrini. Central Asia-Caucasus Institute, Nitze School of Advanced International Studies, The Johns Hopkins University. <http://www.sais-jhu.edu/centers/casia> (erişilemiyor).
- Ambrose: E., & Brinkley, D. (1997). Rise to Globalism. Penguin Books.
- Beschloss, M., & Talbott: (1993). At the Highest Levels: The Inside Story of the End of the Cold War. Little, Brown and Company.
- Bingöl, Y. (2006). The 'Colorful' Revolution of Kyrgyzstan: Democratic Transition or Global Competition? Turkish Journal of International Relations, 5(1 & 2), Spring & Summer, pp. 74-78.
- Blank, Stephen. (2007). US Interests in Central Asia and their Challenges. Demokratizatsiya, 3, 312-334.
- Boyer, A. L. (2006). U.S. Foreign Policy in Central Asia: Risk, Ends, and Means. Bigliogov.
- Cameron, F. (2002). US Foreign Policy After the Cold War: Global Hegemon or Reluctant Sheriff? Routledge.
- Dadaşova, R. (2017). The Foreign Policy of the USA: The USA – Russia Contradictions in the UN Security Council. American History and Politics. <http://doi.org/10.17721/2521-1706.2018.04.32-38>
- Dillon, M. (2009). Contemporary China: An Introduction. Routledge.
- Dunayev, I. (2018). Modernization Logics and Principles of Designing a New Generation of Regional Economic Policies: Findings for Recent Ukraine and Eastern European Countries in Transition. In Progress in Economics Research (s. 53-90).
- Ermakova, L. A., Nagorny: A., Krivorotova, E. Y., Pshenichnaya, N. Y., & Matina, O. N. (2014). Dirofilaria Repens in the Russian Federation: Current Epidemiology, Diagnosis, and Treatment from a Federal Reference Center Perspective. International Journal of Infectious Diseases, 23, 47-52. <https://doi.org/10.1016/j.ijid.2014.02.008>
- Goldgeier, J. M., & McFaul, M. (2003). Power and Purpose: U.S. Policy toward Russia after the Cold War. Brookings Institution Press.
- Huskey, E. (2003). Ulusal Kimliği Sıfırdan Oluşturmak: Kırgızistan'ın Dünya Meselelerindeki Rolünü Tanımlamak. Journal of Communist Studies and Transition Politics, 3, 136. "O druzhbe, bez kotoroi ne prozhit," Slovo Kyrgyzstana, 2 Aralık 1998: 2'den alıntı.
- Huskey, E. (2008). Foreign Policy in a Vulnerable State:

Kyrgyzstan as Military Entrepot Between the Great Powers. China and Eurasia Forum Quarterly, 6(4), 5-18.

Javaid, F., & Qadri: (2021). The Rise and Decline of US Interest and Influence in Kyrgyzstan. Pakistan Journal of International Affairs, 4(1), 54.

Jil'tsov: S., & Zonn, İ. S. (2009). ABD'nin Hazar Peşindeki İzleri. Bjezinskiy, Z. (1998). Büyük Satranç Tahtası (Amerika'nın Üstünlüğü ve Jestratejik İmperatifleri).

Kazakpaev, M. (2006). U.S.-Kyrgyzstan: Partners in Different Weight Divisions. Central Asia and the Caucasus, 3(39), Senior lecturer, Political Science Division, Department of International Relations, Kyrgyz-Russian Slavic University (Bishkek, Kyrgyzstan).

Kukeyeva, F. (2006). Color Revolutions in the Central Asia and the US Position. Taiwan International Studies Quarterly, 2(2), 81-96.

Laumulin, M. (2007). U.S. Strategy and Policy in Central Asia. Central Asia and the Caucasus, 4(46).

Lynn-Jones: M., & Miller: E. (Ed.). (1993). Soğuk Savaş ve Sonrası: Barış için Umutlar. MIT Press.

Marat, E. (2013b). Two Decades of U.S. Kyrgyz Relations. Rethink Institute, Paper 13, The United States of America. <http://www.rethinkinstitute.org/two-decades-of-u-s-kyrgyz-relations/>.

Nichol, J. (2010). The April 2010 Coup in Kyrgyzstan: Context and Implications for U.S. Interests. Congressional Research Service. Prepared for Members and Committees of Congress. Retrieved from <http://www.crs.gov> R41178.

Nichol, J. (2013). Kyrgyzstan: Recent Developments and U.S. Interests. Congressional Research Service Report for Congress, Washington, D.C.

Nikolai, B. (2010). Kurmanbek Bakiev as Askar Akaev's political successor: Failure to consolidate the political regime in Kyrgyzstan. Central Asia and the Caucasus, 11(3), 138-149.

Nye, J. S., Jr. (1990). Soft Power. Foreign Policy, (80), 153-171. <https://doi.org/10.2307/1148580>.

Oganesyan, A. S., Petrova, O. N., Korennoy, F. I., Bardina, N. S., Gogin, A. E., & Dudnikov: A. (2013). African Swine Fever in the Russian Federation: Spatio-Temporal Analysis and Epidemiological Overview. Virus Research, 173(1), 204-211. <https://doi.org/10.1016/j.virusres.2012.12.009>

Oliker, O., & Szayna, T. S. (Eds.). (2003). Criminalization and Stability in Central Asian and South Caucasus. In Williams, Phil, Faultlines of Conflict in Central Asia and the South Caucasus (pp. 71-107). Santa Monica, CA: RAND Corporation.

Ruland, J., Hanf, T., & Manske, E. (Eds.). (2006). U.S. Foreign Policy Toward the Third World: A Post-Cold War Assessment. M.E. Sharpe.

Samanchina, J. (2004). U.S. Foreign Policy Toward Central Asia: 1991-2003 (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi).

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

Sarı, Yaşar (2012). Foreign Policy of Kyrgyzstan under Askar Akayev and Kurmanbek Bakiyev. Perceptions: Journal of International Affairs, 17(3), 131-150.

SSHA i Ukraina ne podderzhali rossiiskikh plan po mirotvortsam v Donbase (США и Украина не поддерживали российских план по миротворцам в Донбасе) [Elektronik kaynak]. (2017, 18 Eylül). Erişim adresi: https://tvzvezda.ru/news/vstrane_i_mire/content/201709180759-2qqe.htm

U.S. Embassy of Bishkek. (2006). Joint Statement The United States and The Kyrgyz Republic on Coalition Airbase. U.S. Embassy. http://bishkek.usembassy.gov/july_14_joint_statement_on_coalition_airbase.html

Urmanbetova, Z. (2018). Democracy in Kyrgyzstan: Problems and Specific Features. Opción: Revista de Ciencias Humanas y Sociales, 34(87), 21.